

تاریخچه پیدایش امضاء و مهر و آثار آن

محمد علمی^۱

قبل از اینکه وارد بحث پیدایش امضاء و یا مهر شویم، لازم می‌دانم مفهوم و اثر امضاء را از دیدگاه علمای علم حقوق بیان نمایم. امضاء نام یا علامتی است که معمولاً نقش آن در ذیل نوشته‌ها پدید آمده و حاکی از این است که متن نوشته از شخص صاحب امضاء صادر شده است و به عبارت دیگر امضاء عبارت است از اسم و علامتی که در ذیل اسناد و نوشته‌ها گذارده می‌شود و کاشف از این است که مدلول مفاد آن نوشته مستند به فعل و تأیید امضاء کننده می‌باشد و با اراده او انجام شده است.

مقصود از امضاء اعم است از امضاء کامل (نمونه امضاء بانکی اشخاص) یا علامتی که به (پاراف) معروف است. اثر انگشت افراد بی‌سواد در حکم امضاء آنهاست. در قانون مدنی و سایر قوانین تعریفی از امضاء نشده است.

اما مهر آلتی است که از جنس فلز یا سنگ یا شیء دیگر ساخته شده و دارای

یک سطح مستوی است و نام یا امضاء و یا سایر مشخصات صاحب مهر و یا علامت دیگری روی آن حکاکی شده و اثر آن بر روی اوراق به جای امضاء مورد استفاده قرار می‌گیرد.

به علت حمله اسکندر مقدونی به ایران و آتش‌سوزی تخت جمشید و پس از آن ویرانی پایتخت ساسانی به دست اعراب، از ایران باستان به جز کتیبه‌های منتسب به شاهان هخامنشی و ساسانی اسناد و مدارکی دیگر در دست نیست و کتیبه‌هایی که از شوش و تخت جمشید و همدان از داریوش اول، خشایار شاه، اردشیر اول و داریوش دوم به دست آمده و نیز کتیبه‌های بیستون عموماً فاقد اثر مهر یا امضاء هستند و ظاهراً علت مهور نبودن کتیبه‌ها این است که پادشاهان صادر کننده فرمان سرلوحه کتیبه‌های سنگی و فلزی خود را به نام و سمت معرفی می‌نمودند و از طرفی نقش آثار مهر روی کتیبه‌های سنگی و فلزی ظاهراً خالی از اشکال است. به طور کلی می‌توان گفت به مفهوم امروزی آثار و نمونه‌ای از امضاء در ایران باستان در دست نیست اما مهرهای مختلفی از زمان هخامنشی در موزه‌های بزرگ دنیا موجود است که به شکل استوانه‌ای می‌باشد و برای مهر کردن فرمانها به کار می‌رفته است این نوع مهرها از سنگ‌های مختلف انتخاب و بر روی آن اسم و تصویر پادشاه حک گردیده است. (نقشه این مهر بر روی اسکناس‌های ده ریالی سال‌های قبل چاپ شده بود) اخیراً مهر نقشی متعلق به داریوش اول به دست آمده که از لحاظ قدمت و کهنگی بر سایر مهرهای مکشوفه برتری داشته و از حیث شکل با مهرهای دیگر تفاوت دارد که به نظر می‌رسد به جای انگشتر به کار می‌رفته و روی این مهر با خط منجز جمله (منم داریوش شاه) به زبان پارسی و ایلامی و بابلی در شش سطر نقش بسته است.

از دوره ساسانیان مهرهایی از بهترین سنگ‌های قیمتی مانند سنگ عقیق و سنگ

حدید در دست است در گزارش‌های باستان‌شناسان قدیم که در موزه بریتانیا موجود می‌باشد چنین آمده است که در زمان ساسانیان روی سنگ مهرها منقوش نیست و فقط روی کتیبه‌ها خطوطی نوشته شده و بیشتر نام شهرها بر آنها کنده شده و مربوط به امور جاری و رسمی اداری کشور می‌باشد.

ضمن مجموعه مهرهای ساسانی مهری دایره مانند از عقیق قهوه‌ای به دست آمده و نام صاحب مهر از نیا به نوشته پهلوی (ذات فرخ) است و طرز مهر نشان می‌دهد که صاحب مهر از مردان متنفذ و محترم روحانی و به نظر می‌رسد همان مغان اندر زیر (قاضی و مشاور بزرگ باشد) که در کتاب حقوق ساسانی از او نام برده شده است.

در جلد سوم کتاب سوم ناسخ التواریخ آمده است که در سال اول هجرت در پیمانی که بنا به دستور پیغمبر اسلام صلی الله علیه و آله و سلم بین صد نفر از مهاجرین و انصار در «بدر» به نام «عید مؤاخات» منعقد شد و در عقد مؤاخاتی که جداگانه بین چند تن از مهاجرین منعقد گردید و نیز در پیمان صلحی که در همان سال بین پیغمبر اسلام (ص) و قبایل یهود منعقد شد طرفین قرار داد در صدر عهدنامه‌ها به نام امضاء نمودند. در تاریخ طبری آمده است در پیمان صلح حدیبیه که بین پیغمبر اسلام صلی الله علیه و آله و سلم و سهل بن عمرو نماینده طایفه قریش منعقد گردید و به خط امیرالمؤمنین علی علیه‌السلام است طرفین قرارداد در صدر عهدنامه با هم به شکل زیر امضاء نمودند.

(عقد اما اصلطح محمد بن عبدالله و الملاء من قریش و سهل ابن عمرو)

در سال ششم هجرت که پیغمبر اسلام (ص) نامه‌ای به خسرو پرویز و پادشاهان روم و حبشه و مصر و شام و سایر کشورهای مجاور نوشت و آنها را بدین اسلام دعوت کرد عده‌ای از صحابه، پیغمبر (ص) را گفتند که نامه‌ای را که مهری نباشد

پادشاهان به آن نامه اعتنا نمی‌کنند.

پیغمبر اسلام (ص) دستور داد مهری ساختند و روی نگین آن مهر کلمه (الله محمد رسول الله) نقش نمودند و از آن زمان نامه‌های پیغمبر اسلام (ص) به آن مهر موشح می‌شد و پس از پیغمبر (ص) مدتی مورد استفاده خلفای اسلامی بود.

در ایران از ابتدای دوره اسلام تا طلوع مشروطیت مهر، نقش مهمی در روابط فردی و اجتماعی و اداری داشته و فرمانها و اسناد و نامه‌های رسمی و غیررسمی و غیره با اثر مهر رسمیت پیدا می‌نموده است که معمولاً در پیشانی فرمانها و نامه‌ها قرار می‌گرفت. ولی از بدو پیدایش وزارتخانه‌ها و سایر مؤسسات دولتی و ملی استعمال مهر معمول بوده و در حال حاضر اعتبار اسناد رسمی و بعضی از مدارک و نامه‌های دولتی و نامه‌های شرکت‌ها موقوف به استفاده از محل مربوطه در اسناد و مدارک می‌باشد.